

EL PLA D'URGELL

La noció de Pla hi és : hi és i per als qui hi viuen i, sobretot, per als que hi van . Tots recordarem la sorpresa dels visitants, quan els acompanyem amb automòbil, i veuen aquestes carreteres, tant més dretes com més modernes són, i les secundàries, encara respectuosos amb els límits dels antics predis, que fan algun retomb, però que són tan planes com el palmell de la mà: si algun repatge hi ha correspon a una gravera o a un dau de tapàs. Entrem-hi des de la Noguera aturonada d'Artesa o de Balaguer, entrem-hi des de l'Urgell secaner de Belianes o de les Garrigues tan properes, tot just depassat Miralcamp, i trobarem arreu la planúria, que convida a ajeure-s'hi un sol bleïdor a l'estiu a una boira tossuda, enganxosa i lletosa a l'hivern.

Això és el pla, el que de sempre havíem considerat la terra més llisa de Catalunya, i el fons de safata més gran.

En aquesta safata ,em contava el meu padrí que els seus pares li deien que de cada any bo n'hi havia ben bé quatre o cinc de dolents,i era freqüent de fer rogatives per la pluja,sota incitació constant de l'Església, impulsora de la cohesió social que els actes litúrgics conciten. Els informes dels virreis,en temps dels Austries arriben a la cort sovint amb un dring ben trist:

" . .en nostres temps han crescut tant les esterilitats i falta d'aigües en dit Pla d' Urgell i Ribera de Sió,que manifestament se veu haver-se despoblades moltes cases i les viles i llocs ésser molt amoïnades i destruïdes" (1576).

El blat era el conreu bàsic ,i de feia segles s'havia valorat força, sempre,però,en competència amb el de Sicília,terra que posseïen els nostres reis,i on els comerciants venien roba a canvi de blat,també més barat.

Així, en anys de sequera intensa i persistent, el preu del gra necessàriament pujava molt aquí, i els historiadors economistes ens diuen que una quartera de blat representava a finals del segle XVII dotze dies de treball d'un paleta. Si la població decreixia per raó de pestes o emigració miserosa, mancaven braços per fer produir els camps. Si la demografia era favorable, no hi havia prou recursos alimentaris. Ja en el segle XVII alguns anys foren de sequera brutal, i aquesta sequera es deixava sentir particularment a la terra plana, assolellada i amb menys humitat al subsòl, on els rius com el Corb desapareixien en bon tros de llurs cursos engolits per les capes graveroses, i s'arribava a la desesperació, i quedaven alguns records malaventurats, com els dels anys 1628 i 1629.

El fet és que aquesta era una terra pobra, on feia mandra circular, malagradosa en el seu aspecte, amb mates baixes, poc arbrat, poca aigua, de cabals petits, -Corb, Sió- i de conreu qua-

si únic. El 1816, Soler i Faneca en el seu Plan de los canales aporta el testimoni d'un habitant del Palau d'Angle-sola " En el siglo XVIII no hubo una cosecha buena desde

1725 a 1750...comúnmente por falta de agua se pierden las cosechas"

I en un llibre de comptes d'una casa de pagès de lla primera meitat del XVIII trobem :

En lo any 1749 vingué una esterilitat de molt temps que durà set anys continuos sense collir res, que no se encontrava gra per persones ni palla per les bèsties, que havien de passar amb grama i sarments...

A les portes de l'inici de les obres del Canal escriuen des del Poal a Madrid :

" ...pues la guerra que tenemos ahora es la de la gran sequía que muchos años dura y se ha seguido malas cosechas que en estas tierras del Urgel estamos en un deplorable estado... que hay muchos pueblos ya que faltan la mitad de las gentes."(1817)

Insistentment , els llibres sobre agricultura al Pla diuen que hi ha hagut de sempre, per raó del despoblament, de la sequera i l' existència d'illots erms, una vegetació menuda que constituïa una font econòmica, tant si la recollida que se'n feia era per a medicaments -xicòries i timó-, com per aliment -veça, enciam de reguer o de pobre, guixó... o per a comerç de més volum -camamilla i parrella-. No sé si reflecteix aquesta dada curiosa la corrandà que he estampat en el pròleg:

Al poble dels Alamús
tenen gran campaneria;
l'han comprada fent timons
al tossal de Moradilla.

Bé, la cançó de l'enfadós , la pobresa, l'enfarriment;
i, al mateix temps , en la sofrida gent de la terra plana, la consciència que grans cabals d'aigua passaven no massa lluny, concretament a Balguer, Vilanova de la Barca, Tèrmens ; que

aquests cabals baixaven de la muntanya i, si se'n podien desviar grans sèquies a determinada cota, es podria regar llogues i llogues de terra. Això indicava una vocació agrària clara, que es posà de manifest en disposar d'aigua: segurament no hi ha cap altra terra a Catalunya, fora del delta de l'Ebre, on el 95% de la superfície comarcal es destini a usos agraris, i això comptant amb l'existència de Mollerussa, que resta gruix a aquella destinació, pel fet de la seva específica caracterització industrial, administrativa i de serveis. Tot amb tot, el canvi que l'aigua representà sobresurt quan ens adonem del pol oposat a la sequera, avui : sis municipis tenen tota la superfície de conreu regada, és a dir no hi ha un pam de terra seca als termes respectius ! I per la franja baixa els més desfavorits tenen el 85 % de regadiu .

La cançó de l'enfadós va anar esmorteint-se quan s'obrí el canal. Començà un anecdotari que l'autor citat, i els del volum que avui es presenta, i mollerussencs curiosos, com Polo o Jaume Vila coneixen bé : la gent no sabia regar, vingué el

paludisme, o s'agreujà on ja n'hi havia, i van passar molts anys fins que hom obtingué del canal l'aprofitament desitjable : de fet, fins a mitjan segle XX, amb l'apertura del canal auxiliar, no ha retut les armes defensives amb què al començament semblava tractar amb esquivia altivesa els nostres pagesos.

I es capgirà, com tots diuen i repeteixen, el signe, i fins va exagerar-se el benefici que el fet de regar produïa. El cert és que la terra plana regada, tan bon punt le corba de producció cerealística anà cedint quota a les plantes herboses de farratge, i a d'altres cereals com el panís, i, més tard, poma i pera envaïren predis de manera general, aquesta terra plana regada, dic, esdevingué d'agricultura intensiva en grau òptim, i amb el reconegut mèrit de ser pionera. Això feia que dos pols simptomàtics de transformació pel regadiu, el redol de l'Urgell i les planes almacellenques fossin batejats ambdós com el Texas

de Catalunya, i altres exageracions.

Ara la situació, obertament, no és excel·lent enlloc, i aquesta terra del Pla rep les conseqüències del propi creixement i del replegament d'instruments i mecanismes que l'havien propiciat. Tots sabem que es passaran uns anys de sequera, aquest cop econòmic, amb tot el tripijoc de la Unió Europea; que els mercats canviaran i els equilibris caldrà vigilar-los dia i nit. Que ni un moment de deixadesa serà perdonat pel pas del temps. Que els marges de beneficis seran migrats, quan n'hi haurà, i que les inversions dels més optimistes o dels més audaçs caldrà apamar-les molt i molt, lluny de les alegries que ens havien fet el decorat només uns anys enrere. Tot això ho insinuen els autors del llibre, un cop han estudiat per a nosaltres tantíssimes dades sobre poblament, transport, assentament d'indústries, migracions, demografia, població activa, sectors econòmics. Els autors prefereixen de creure que les perspectives purament realistes, -tot i que podrien semblar un xic fosques,-

que ells exposen, són certes, adequades a la lògica. I hem de pensar, per una altra banda, que en el seu sí més íntim voldrien haver-se equivocat, i que els fos llegut parlar tot-hora de perspectives agradoses .

Sabieu que tenim a Lleida , com havíem tingut abans a Barcelona , una magnífica floració de geògrafs? Em fa molt content que hi sigui, perquè d'una banda ens permeten de conèixer estudis sobre tot allò que està relacionat amb l'espai propi de l'home, on viu i treballa diversament; i els geògrafs es completen amb els sociòlegs, els estadístics, els enginyers agrònoms, els antropòlegs, els geòlegs, els urbanistes, botànics, veterinaris, gent de la sanitat, etc. La ciència geogràfica avui dia comprèn una gran varietat de facetes, i a la facultat corresponent de la Universitat de Lleida s' estan produint estudis molt ben fets, particularment i lògicament dedicats a les nostres terres de Ponent. Els dos

autors del llibre d'avui són ja veterans en aquest camp, malgrat llur envejable -almenys per a mi- joventut . I em fa molt content , també perquè jo, personalment, sóc un geògraf mancat, un aprenent de la ciència de la terra, i l'únic que he fet, amb curiositat i delectança, és recórrer -la, escriure llibres de viatges mancats de profunditat, espills de la canviant llum de les hores . Llibres de pas, que passen de pressa, com un vol de falcilles.

Tinc un avantatge sobre els meus amics Pujadas i Aldomà: jo he conegut un Pla més antic que no ells. De ben petit el recorria acompanyat; però ben aviat, tot i residir a Lleida, ja vaig arribar-me amb bicicleta a arribar-me fins als límits urgellencs amb la Segarra, a Sant Martí de Maldà, d'on venia l'arrel familiar. I eren uns temps que la N-II tenia arbres arreu, i una vorada ^{da} de pedra , i no hi passaven gaires vehicles a motor. Hi abundaven més els carros gansoners, amb el gosset esquivant el sol a sota. Per aquesta N-II antiga circulava un servidor, feliç. De vegades em desviava al Palau, a veure

la meva tia-àvia ,la Justina ,casada en segones noces amb el pellaire Gili,^{mollerussenc} que tenia el pudent magatzem poc més amunt del Lasalle, a l'altre costat, però, tocant a la petita botiga d'electricitat d'on havia de sortir el notari Bosch Potensà.

La Mollerussa de la meva infantesa era un poble més del pla, content d'ésser travessat per la carretera, la qual determinaria el seu creixement exclusivament allargassat durant anys, direcció rompuda només els darrers trenta anys. He vist la soldadura a Miralcamp i amb Fondarella ,i la quasi soldadura amb Golmés; tot això^a la gent de la meva edat eis ha passat pel davant dels ulls amb llestesa.

El nucli antic de Mollerussa es conservava força intacte, i li donava l'aire d'una vila closa. Encara avui, amb un poc d'esforç, se'n pot seguir el perfil o perímetre. Hi havia moltes cases fetes de tàpia, gènere d'edificació que es mantingué fins als nostres dies mentre hi hagueren palleres o cortals . En terra de poca pedra calia edificar, o amb toves o

de tàpia. La tàpia era fresca a l'estiu, aïllant a l'hivern. I la matèria primera, què us haig de dir? Es quelcom que no ens cal importar... De petit, a mi m'agradaven aquells foradets de respiració que deixaven al mig de les parets de tàpia, i on podia refugiar-s'hi des d'un eixam de vespes a uns pardals, passant per la colobra mandrosa o el talla-robes.

Els braçals, plens de xisca, allotjaven una curiosa fauna que anava de la rata omnipresent a la polla d'aigua, i, per descomptat, la serp nedadora que es menjava els ous dels nius dels canyars. Els nens que vivien als pobles de regadiu tenien la millor piscina al canal. No hi havia cursos de natació com avui, i hom feia el que podia, xipollejant o engolint aigua a doll. Ara arrufarien el nas d'haver-se de llençar en aquella terbolesa, espantant granotes.

Sense que se'n fes la propaganda als diaris existien les cassoles de tros, però més aviat com un recurs individual; era el tiberi, força senzill, que es feia el pagès que necessàriament havia de dinar al tros per raó de la més llarga jornada laboral i, simplement, perquè no tenia automòbil com avui.
(ni tractor)

Però tot això ha esdevingut aigua passada i cançó vella: ara, fins i tot s'organitzen expedicions de molt lluny per menjar una bona cassola, plat recomanable a tothom, i la pràctica del qual s'estén des de la muntanya de dalt fins a la muntanya de baix. I tinc la impressió que amb la cassola passarà el mateix que ha passat amb els calçots: Dels concursos es passarà al restaurant multiplicat, i això que avui ja n'hi ha. I a un excés. Cal que vigilem aquesta negativa possibilitat atenent al fet que tots els excessos acaben matant la qualitat.

Tanmateix, el benestar general del Pla ens el vam creure; i el vam donar, en temps de creixement i desenvolupament, com un fenomen estabilitzat, sense tenir esment, o tenint-ne poc, que les estabilitats en economia i en societat sempre són només temporals, i que ve un dia que el signe es canviï. De les anàlisis fetes darrerament se n'infereix, però, que la culpa de relatiu estagnament no 'és totalment atribuïble al Pla i a la

seva gent. Precisament es veia, al llarg de quaranta anys, com es complementava l'expansió i intensificació agràries amb la instal·lació d'indústries, relacionades o no amb els productes. Aquest moviment, saludable en termes socials i econòmics, s'ha vist un xic frenat per la crisi general de què tant parlem, però jo vull expressar la confiança que ens n'hem de sortir, amb totes les innovacions que calgui. No sóc cap entès ni de bon tros, en maneig de dades econòmiques ni en interpretacions d'aquest caire, però no puc deixar sense fruit, idealment, un esforç de tants d'anys. El sector terciari **té la paraula.**

Al cap i a la fi, els qui tenim prou anys, hem vist tantes transformacions en aquesta nostra terra, i al mateix temps **n'** hem presenciades, darrerament, de **tan** accelerades, que no ens estranyaria que la dinàmica pròpia de la gent d'aquí arribés a transformar el sector terciari i les possibilitats de la més adiantada post-tecnologia, en la base de la seva economia futura. No seria, per ventura, un fenomen equiparable al que està succeint amb una comarca antigament agrícola com el Vallès ?

Canvis, diu ! Del tren de la remolatxa, qui se'n recorda?
I fou, quan va crear-se, tan espectacularment benvingut com el
ferrocarril general, potser sentimentalment més, car els habi-
tants de bona part de la comarca, i atenent-ne la poca ex-
tensió diria que tots, es beneficiaven del seu servei. Aquest
típic tren de via estreta datava de 1905, i va durar fins al
1951. Jo hi havia viatjat, candorosament confós amb el paisat-
ge, quan els temps no entronitzaven el temps. Hi pujàveu per
múltiples portes, potser una per cada compartiment. Els seients
eren de fusta, i el traqueteig tenia indubtables virtuts di-
gestives. Vaig passar un mes fent el soldat a Bellvis, i
encara vaig aprofitar-ne el recorregut fins a veure els meus
parents del Palau; *la gent hi viatjava tant* en direcció a Bala-
guer com en direcció a Mollerussa. La bleada-rave, que entre
nosaltres era coneguda com remolatxa, fou un conreu en el qual
hom fixà moltes esperances, i que després de la guerra inicià

el declivi definitiu fins a desaparèixer. Encara fa poc, des de la carretera vaig veure la fantasma de l'estació de Tèrmens, que rebia el branc que arribava des de la Sudrera de Menàrguens, abandonada com recordareu fins fa poc, i que semblava demanar d'ésser l'escenari d'una pel·lícula de Ramon Monfà.

En els viatges al Pla no podia faltar-hi una visita a l'Estany d'Ivars, conegut així encara que el seu redol agafa també terres de l'actual Vila-sana (nom, es digui el que es vulgui, menys eufònic que l'antic i pròpi d'Utxafava). L'estany jo només el vaig veure una vegada, sobre el 1935, en una visita familiar. Recordo les canyes i la tímida i activa navegació de les polles d'aigua. El meu padrí hi havia caçat cignes, suposo que clandestinament. I eren famoses les seves anguilles, que he recordat darrerament en un àpat fet a l'Encanyissada del Delta de l'Ebre. I recordo unes piràmides de melons a la plaça d'Ivars.

A propòsit de melons: només els qui hem viscut llargues

temporades a secà comprenem el prestigi que el Pla hi té. Des de l'Urgell de damunt de Tàrrrega, des de la Vall del riu Corb on se situen moments decisius dels meus anys joves, vèiem el Pla regat, de Bellpuig i més avall, amb enveja i recança. Venien carros de Castellnou i de Barbens, a l'estiu, i ens portaven melons i síndries. I quan acompanyava algun parent criat al secà fins a Arbeca, o Vilanova, ell es quedava extasiat mirant les aigües del canal o de qualsevol dels braços, o de la quarta sèquia. I he vist anys de tant d'eixut i manca d'aigua que els carros -ara l'inrevés- d'aquells pobles de dalt baixaven fins a Preixana, posem per cas, amb botes per carregar d'aigua del canal, perquè les cisternes estaven a baix de tot. I deien: aquesta gent no tanca mai la canella!

Viatges en bicicleta infantil per la N-II flanquejada d'arbres i amb vorada de pedra com he dit abans, arbres deliciosos a l'estiu, que ombrejaven el recorregut del suorós ciclista. Ciclista que en dues ocasions almenys, va anar a parar a terra, una

a la vora de Golmés, perquè un gos sortit no sé d'on li aferrà el peu i el féu caure, involuntàriament, és clar. L'altra, en ple temps de guerra, quan vaig haver de deixar, entre Mollerussa i Sidamon, que la bicicleta continués sola carretera endavant, mentre jo em precipitava al costat i enfora de la carretera, entre els alfalsos; i un avió solitari, la temuda " pava " metrallava la carretera de llarg a llarg. Si m'arriba a tocar, us estalviava a vosaltres haver d'estar escoltant-me ara.

Molts anys més tard, vivint a Balaguer, feia sovint el viatge fins a les terres garriguenques passant per Bellcaire i Linyola i Mollerussa. Quin paisatge! semblava com, ^{si} anant cap al nord des de Mollerussa, m'arribés la flaire antiga de l'estany, que vol ressuscitar. Si ressuscita, tindrem, sempre que estigui ben portat i aconduït, un element turístic que ^{el} pot fer tan important com el de Banyoles. D'una mica més i de la nostra comarca en podríem dir també Pla de l'Estany. Quin paisatge més pla, més verd, amb els contraforts de la serreta de Bellmunt, al nord.

L'encís de la terra plana és precisament aquesta no desmen-

tida peculiaritat. Amb menys intensitat, aquest fenomen de l'experiència del pla inacabable el viviu també a l'Empordà, tot i que el massís del Montgrí ^{el} o de les Gavarres us acosten els termes i us els acoten sense la generositat i la màniga ampla del palmell de mà gegant que són els plans occidentals.

Pla d'Urgell ? Quin Pla d'Urgell, demano. Potser cap altre nom geogràfic entre nosaltres no ha tingut tanta requesta, ni ha esquitxat tanta terra. M'hi he referit d'altres vegades en textos escrits, però avui voldria dedicar-hi una consideració final :

El nom Urgell és, primordialment el nom d'un bisbat, com sol dir-se, perdut en la boira dels temps : en època visigòtica ja hi havia seu bisbal allí: precisament La Seu pren el seu nom de la capitalitat de la mitra pirenenca. Urgell fou després denominació del comtat, també antic (políticament tots venim de la muntanya), i les primeres denominacions de Plans d'Urgell provenien de

les propietats del comte a les terres planes o a les primeres terres planes, el Mascansà dels àrabs : no debades un dels Ermenegols comtes d'Urgell és conegut com "el de Mollerussa", i no debades la capital del comtat s'establia a Balaguer, porta del Pla i de la muntanya (així s'anomenà una benemèrita publicació balaguerina, Pla i Muntanya).

Tothom tenia la sensació que "arribava" a l'Urgell, en veure davant els ulls la terra plana. En tant que Urgell, no podem, doncs, fer-ne un nom exclusiu. La capitalitat de Tarrega correspon a aquell primer Urgell quan es ve de la Segarra : els límits precisos entre les dues comarques es posen de manifest a Montornés de Segarra, inclòs a l'Urgell, com Belcaire d'Urgell, per altra banda, pertany a la Noguera. Sempre que podien, els nostres no llunyans avantpassats, feien figurar el nom d'Urgell a les respectives poblacions : així, fins a la Divisió Territorial, era costum de fer figurar el nom de Les Borges d'Urgell per les Borges Blanques. Semblava com si el nom d'Urgell, a la terra baixa, indiqués riquesa, mentre a la terra muntanyosa indicava

noblesa i tradició: comarca de l'Alt Urgell, o Urgellet.

Venint de Lleida, els termes del paisatge no difereixen quasi gens dels del Segrià, i potser per això en la Divisió Territorial de 1936 es feia arribar el Segrià tan a llevant; per la configuració geològica, pel perfil de cubeta fluvial amb terrasses, etc... i per motius mercadans, quan el mercat de Mollerussa, tot i ésser important, no adquiria encara el gruix d'avui, i havia de batre's contra la ^emercadana Tàrrega, la mercadana Balaguer, la mercadana Lleida.

De mica en mica anà veient-se que aquell rodal no encaixava ben bé amb el Segrià, o almenys no tots els seus termes municipals. I, ja des d'abans de la reimplantació de la Divisió de la Ponència, es reclamava una comarca nova. A mi, com a d'altres, ens semblava que aquesta terra era molt més urgellenca que no segriana; ^{tambe} que una comarca nova no era imprescindible; això creia honestament, però no passava de ser una opinió personal,